

Мозговий, І. П. Неоплатонізм і патристика, або Світло в призерках великої цивілізації [Текст] / І. П. Мозговий : монографія. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 471 с.

Останні два десятиріччя позначилися зміною філософських віх на пострадянському просторі. Діаматівсько-істматівський полон змінився свободою пошуку історико-філософської парадигми. Втім, ця свобода здебільшого обернулася свободою порожнечі: безліч захоплюючих тем, та мало голів, здатних ці теми підняти. Дався-таки взнаки “полон”: марксистсько-ленінські схеми у головах догматиків, а матеріал звідусіль нестандартний, нетиповий, строкатий. От і шукають колишні ідеологізовані науковці або їх юні учні чогось блискучого, модного, а іноді і гламурного, забуваючи, що гламур – ворог справжньої філософії. Отож і знаходять постмодернізм і постструктуралізм, всякі блискучі постпозитивістські цяцьки з Заходу, модні штучки-одноденки, вириваючи їх із родинного контексту, вживаючи все подекуди і великі імена (не важливо – Платона, Августина, Діонісія, Тому Аквінського чи Декарта – аби їх тільки не студіювати, так, просто задля наукового фронтівства). Внаслідок цього і на терені філософії (може, найбільш знівеченої і згвалтованої в “славетні” марксистські часи!) “маємо те, що маємо”. От і виходить, що “Україна – не Росія” аж до того, що всі дослідження з Античності і Середньовіччя, всі розвідки з патристики тощо маємо, на жаль, переважно в колишній метрополії.

Саме тому довгоочікувана знавцями і шанувальниками вчених традицій дохристиянського і християнського еллінізму рецензована книга є дуже рідким винятком. Автор – професор, доктор філософських наук, **Іван Павлович Мозговий**, уже не одне десятиріччя є чи не єдиним на науковому терені України невтомним дослідником великої неоплатонічної традиції та її складних неоднозначних зв’язків зі святоотецьким богослів’ям. Якби новонароджена монографія містила у собі втричі більше помилок і недоліків, ніж їх вона має (що неминуче для подіної фундаментальної праці), то і тоді її вихід у світ залишився би непересічною подією не лише для освіченої України, але і для всього інтелектуального прошарку на пострадянському терені. Бо і Росія, наскільки нам відомо, не має наразі розвідок з цієї теми такого масштабу і ґрунтовності.

А між тим саме така розвідка є на часі. Як монографія, вона вміщує положення, що безперечно несуть в собі наукову новизну (зокрема, простеження лінії еволюції античної філософії від гілозоїзму через пантеїзм і деїзм до теїзму; аналіз переходу елліністичної думки від богошукання до сакралізації; дослідження процесів деміфологізації і дезантропоморфізації Бога у неоплатонізмі, що сприяло більш духовному осмисленню Божества і в ранньому християнстві тощо).

Книга володіє і безсумнівним дидактичним тезаурусом, оскільки доступною мовою розкриває студентам і науковцям матеріал з історії вивчення неоплатонізму протягом останніх 15 століть, а також показує генезу і зміст учень двох конкуруючих світоглядних систем пізньої Античності –

неоплатонізму і християнського богослів'я, розкриває історію їхніх непростих стосунків. Відтак розділ 2 “Неоплатонізм і патристика як етапи історико-філософського розвитку” може розглядатись як змістовний підручник для науковців-початківців з історії філософії, і ця обставина аж ніяк не знижує монографічну самодостатність книги. Натомість розділи 3–5 служать систематичною розвідкою основних положень неоплатонізму і філософії святих отців і вчителів Церкви (СОВЦ) окремо по царинам онтології (радше тріадології), космології і антропології, а також гносеології. Принагідно слід відмітити основне достоїнство останнього, п'ятого розділу першої частини (“Неоплатонізм і патристика в діалозі систем”), а саме порівняльний аналіз містики неоплатоніків і містичного богословія Євагрія Понтійського, Ісаака Сиріна, Григорія Ніського, Діонісія Ареопагіта, Максима Сповідника тощо.

Чого ж, на наш погляд, бракує рецензованій книзі при згаданих та багатьох інших позитивних сторонах?

1. Вплив неоплатонізму на християнську думку показаний автором у переважній більшості випадків як безумовно позитивний процес, що сприяв інтелектуалізації і цивілізаційному поступові християнства. Цей погляд світського дослідника можна вважати слухним; слухним це може прийматись і за припущення, що патристика – це філософська школа, філія і спадкоємиця неоплатонізму (чи всієї античної думки). Втім існує й суто богословська, патрологічна точка зору, яка зводиться до того, що антична філософська парадигма і навіть її кульмінаційний фінал у Плотіна і Прокла є радше “негативною нормою” християнського богослів'я. З цього, зокрема, випливає, що при вивченні історії догматів неоплатонізм дає розуміння генези і сутності ряду ересей (наприклад монофізітського спіритуалізму) або інших неортодоксальних доктрин (зокрема орігенівського і взагалі доафакасіївського субординаціонізму в тріадології). Стосовно ж догмату про Св. Трійцю неоплатонізм, на нашу думку, може розглядатись не більш аніж термінологічна база (на рівні понять і подекуди суджень), словникове джерело інтелектуала IV століття, яким мусили послуговуватись СОВЦ аби бути зрозумілими освіченому загалу. Більш того, неоплатонізм (як і аристотелізм і стоїцизм) міг бути затребуваний у Церкві щойно у “переплавленому вигляді”, у формі “преображенського еллінізму” (за словами прот. Г. Флоровського). Рідкі винятки (як у Діонісія Ареопагіта) радше підтверджують це правило. При цьому все тут сказане стосується лишень святоотецького вчення про Бога у Самому Собі і православної післянікейської тріадології. Стосовно ж христології тут взагалі не може бути якихось проблем: Бог стає справжньою людиною, в усьому єдиносутньою нам крім гріха, з усіх релігій лише в християнстві. Для найвеличніших представників неоплатонізму це вчення було і залишилося тим “безумством”, яке ап. Павло приписує еллінам (1 Кор. 1, 23). Така думка рецензента. Зазначимо, що певною мірою ця ідея присутня в монографії, але, вважаємо, було б доцільніше дати більш розгорнуте її тлумачення. Втім,

зв'язок неоплатонізму і еретичних течій у ранньому християнстві міг би стати окремою темою дослідження.

2. При порівнянні іпостасей Св. Трійці і неоплатонічної тріади варто настійніше наголошувати на особистісності Перших і цілковитій імперсональності останніх. Тоді буде більш зрозумілим ряд суттєвих наслідків, зокрема щодо того, а чому власне неоплатонізм постав таким ось переможеним Голіафом проти християнського Давида – переможця (звичайно, не можна не погодитися з автором, що суттєву роль грала і позиція влади).

3. Порівняльний аналіз містики християнської і неоплатонічної мав би ширше урахувувати авторитетну точку зору В. Лоського щодо “демаркаційної лінії” між цими областями духовного досвіду. Саме у світлі Одкровення Діонісієва містика є кроком уперед стосовно містики Плотіна: екстаз у християнстві стає подоланням прірви між тварним і нетварним, а не простим зведенням до простоти Єдиного (див. “Очерк мистического богословия Восточной церкви”, розділ 2) [2].

4. При розгляді соматичної антропології неоплатонізму і патристики дослідник, може тому, що в нього переважно йдеться про спадкову естафету між цими вченнями, а не про їх відмінності, здається, недостатньо зосереджує увагу на антитезі соматичного песимізму першого і соматичного оптимізму другої (у вченні про тілесне всезагальне воскресіння).

5. Побажання авторові монографії “Неоплатонізм і патристика” стосується і бібліографії. Дослідження виграло б, на наш погляд, якби автором були враховані нові твори спорідненої тематики [1; 3].

Втім, усі перераховані зауваження, по-перше, зовсім не знижують цінності монографії для сучасного читача, а, по-друге, є переважно пунктами богословськими, а не історико-філософськими, на яких стоїть автор. Філософія ж має право на свою автономну точку зору, щодо богослів'я. До того ж у позиціях автора, викладених у книзі, немає нічого антагоністичного стосовно цих пунктів.

Література

1. Лурье В. М. История Византийской философии. Формативный период [Текст] / В. М. Лурье. – СПб. : Ахiota, 2006. – XX. – 553 с.
2. Мистическое богословие [Текст]. – К. : Путь к истине, 1991. – 392 с.
3. Саврей В. Я. Александрийская школа в истории философско-богословской мысли [Текст] / В. М. Лурье. – М. : Ком Книга, 2006. – 1008 с.

Олександр Кобяков